

A19

Aitac ezcondu ezpanagui...

Goitik beherako marraz ezabaturik dago poema osoa, eta hitzen gaineko zirriborroz ezabatu dira hitz jakin batzuk, seguruenik norbaiti gordinegia iruditu zaiolako poema hau; horren ondorioz, eta bestela ere bigarren esanahiz kargaturiko pasarteak direlako, zaila da dena ulertzea. Baina mezu nagusia argia da, errepikan adierazten baita: hogeitau urteko neska gazteak ezkondu gura du, baina etxeok ez diote uzten, gazteegi delakoan. Mutilekin harreman sexualak izaten uzten ez diotelako amorraturik dagoen neska gazte aberatsa da kantuan ari dena (esangura sexual eta erotikoarekin ulertu ditugu *atrenpea ancaetan, az andia cilonen artecean, beroetan jat iturria, lancetea, aurralde* eta *içorradu*), eta dena (familia eta aberastasunak) uzteko prest dago mutil on batekin elkartearren. Hemen, XVI. mendetik aurrera zabalduriko ikuspegi agertzen den bezala (cf. Morant Deusa 2002), andrazkoaren grina eta desio sexuala ezkontzaren bidez gauzatzea proposatzen da. Ikusi, honen ondoan, A24 poema (*Aide andioc bidaldu deustae...*): beste horretan gizonezkoaren ikuspegia agertzen da ezkontzaren aurrean.

Euskal kantu herrikoietan ere aipatzen da gaia. Azkuek *Cancionero popular vasco* ezagunean *Ama, ezkondu* kantua lau bertsiotatu zituen (Azkue 1968: 937-943); hona hemen Elgoibarren bildua:

—Ama, ezkondu; ama, ezkondu, gaztea naizenartean.

[Markiñan bilduriko bertsiotatu: “denporea danartean”]

—Neska, ago isilikan, etzion ogirik etxean.

—Galburutxo bi gorde nituen garia genduenean,

eun anega atera nizkan irriarra batean:

Urta labirun labirun pena garia genduenean,

Urta labirun labirun pena irriarra batean.

—Ama, ezkondu; ama, ezkondu, gaztea naizenartean.

—Neska, ago isilikan, etzion ardorik etxean.

—Masmordotxo bi gorde nituen matsa genduenean,

eun karga atera nizkan estutu-aldi batean:

Urta labirun labirun pena estutu-aldi batean,

urta labirun labirun pena matsa genduenean.

—Ama, ezkondu; ama, ezkondu, gaztea naizenartean.

—Neska, ago isilikan, etzion aragirik etxean.

—Bein batean jarri nintzan josten labe-gainean,

txantxangorri bat etorri eta eseri aldamenean,

jaurti nion titara eta ausi nion bernea,
eun erralde pisatu zuen aren bularraldeak:
Urta labirun labirun pena estutu-aldi batean,
urra labirun labirun pena eseri aldamenean.

Patri Urkizuk (Urkizu 2004: 149) ohartarazi zuenaren arabera, Aita Donostiak Azkainen bilduriko aldaera batean ere (Donostia 1994: 82-83) gai hori agertzen da. Kasu honetan, Lazarragarenean bezala, neskatoak aitari eskatzen dio ezkontza, eta ez amari:

—Aita, ezkonazi nezazu,
Adina kitu danian.
—Neska, othoi, hago ixilik!
Ogirik ez diñat etxean.

Ogi-ondo bat ikusi nuen
Landaren erdi-erdian.
Egun erregua botatzen zuen
Lehen trailu-kolpian.

Beste lan bat ere aipatu zuen Urkizuk (*ibidem*), 1542an Karlos V.aren kantaria zen Cornelius Canis (Gante, c. 1506-1562) musikariaren hau, hain zuzen:

Mariez moy, mon pere,
Il est temps ou jamais,
Ou si vous ne le faictes
Contraict je serais
De vous dire en deux mots
Ma volonté feray
Ez fault que je le face
Cela je vous prometz.

Berpizkundeko musika polifonikora garamatza lan horrek, eta tradizio horretan, hain zuzen, bada beste kantu bat, Pierre de la Rue (c. 1492 - 1518) konpositore flandriarrak idatzia (*Ma mère, hélas, mariez-moi*), euskarazko *Ama ezkondu, ama ezkondu* gogorarazten duena, eta Frantziako hegoaldean herri-kantu moduan kantatzen dena:

Ma mère, enfin, mariez-moi,
Je me languis dans la peine,

Ma mère enfin, mariez-moi...

Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fille, il faut attendre un an.

—Hélas, maman!

Encore un an!

Ainsi me répondez chaqu'an.

Ma mère enfin, mariez-moi,

Je me languis dans la peine,

Ma mère enfin, mariez-moi...

Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fill', nous n'avons plus de pain.

—Comment, de pain?

Seigneur! De pain!

En trouverai chez le voisin.

Ma mère enfin, mariez-moi,

Je me languis dans la peine,

Ma mère enfin, mariez-moi...

Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fill', nous n'avons plus de vin.

—Comment, de vin?

Seigneur! De vin!

Puis'rons de l'eau dans le bassin.

Ma mère enfin, mariez-moi,

Je me languis dans la peine,

Ma mère enfin, mariez-moi...

Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fill', nous n'avons plus de sel.

—Comment, de sel?

Seigneur! De sel!

Au saloir en est plein boissel.

Ma mère enfin, mariez-moi,
Je me languis dans la peine,
Ma mère enfin, mariez-moi...
Ou dites-moi pourquoi!

Ma fill', nous n'avons plus d'argent.
—Comment, d'argent?
Seigneur! D'argent!
En gagnerons en travaillant.

Ma mère enfin, mariez-moi,
Je me languis dans la peine,
Ma mère enfin, mariez-moi...
Ou dites-moi pourquoi!

—Ma fill', nous n'avons pas d'anneau.
—Comment, d'anneau?
Seigneur! D'anneau!
Prendrons un cercle du cuveau!

Ezkondu nahi duen neska (eta ez mutil) gaztearen gaia, edozein kasutan ere, sarri agertzen da herri-kantuetan. Ikusi zer dioten XVIII. mendeko *Berssous* eskuizkribuaren editoreek (<http://f.duchene.free.fr/berssous/76.htm>):

Le thème de la fille pubère, pressée de se marier, et que sa mère tutoie (tandis qu'elle est vouvoyée) en tentant d'abord de dissuader l'adolescente, se retrouve dans un grand nombre de chansons soit en français, soit en patois. On les rencontre dans les recueils de Tiersot, Ritz, Servettaz ou Vuarnet, et le premier prototype savoyard, remontant à 1555, est dû au célèbre Nicolas Martin. Mais, quoique le thème soit bien acclimaté en Savoie, Bladé (*Poésies populaires de la Gascogne*, Paris 1883) cite les auteurs en donnant des exemples similaires pour le Gers, la Gascogne, le Languedoc, la Haute Bretagne. M. Barbeau fait de même pour le Canada français. Et *les Rondes*, par Ballard, en 1724, nous en donnent aussi un dans un texte de langue classique. *L'entretien d'une fille avec sa mère* l'utilise itou dans un recueil de colportage (signé Raviot) imprimé à Dijon.

<1190r>	Aitac ezcondu ezpanagui, ¹	
	neurau ni ² ezconduco nax sarri. ³	
	Jaio azquero ⁴ serbidu deut: ⁵	
	ezcondu nagui ⁶ onezquero. ⁷	
	Ezconquetaco edadea deut,	5
	oguei urtean elduzquero; ⁸	
	çorigaxtoan jaio ninçan	
	ezcondu baga il banadi. ⁹	
	Aytac ezcondu ezpanagui,	
	neurau ni ezconduco nax sarri.	10

¹ *ezcondu ezpanagui*: ‘ezkon ez banaza, ezkontzen ez banau’.

² *neurau ni*: Cf. *ni neurau nago* (A23: 73); gainerakoan, *neurau* bakarrrik erabiltzen da eskuizkribuan (sei aldiz: A7: 91, A9: 26, A17: 12, A19: 59, B16: 26, B16: 69). *Neurau* agertzen da orobat nafarrerazko idazleetan (Mendiburu, Lizarraga Elkanokoa). *Neurau ni*, hemengo ordena berberean, Lizarragak erabiltzen du: *Jesus, ez nazála utzí; / ezpanáu faboratzén / libra ez naike neuráu ní* (LE *Kop* 148).

³ *sarri*: ‘laster, berehala’; cf. *OEH*, s.v.: “*Tr.* Documentado en la tradición septentrional y en autores guipuzcoanos, de quienes no se encuentran ejs. en la segunda mitad del s. XX. Lo emplea tbn. el roncalés Hualde”.

⁴ *Jaio azquero*: ‘jaio nintzenetik’; *gero* adberbioa oinarri duen hainbat egitura erabiltzen du autoreak, perpaus kausal eta denborazkoak osatzeko nagusiki. Denborazkoak adierazteko, nagusiki “erakuslea + instrumentala + *-quero*” eta “partizipio + *azquero*” egiturak erabiltzen dira. Hemen “partizipioa + *azquero*” dugu.

⁵ *deut*: *deu-* moldeko *edun aditzaren formak ez dira asko eskuizkribuan, eta gainera poema gutxi batzuetan bildu dira: *deut* (A16: 66, A19: 3, A19: 5, A19: 43, A19: 47, A25: 20), *deudan* (A16: 31), *badeu* (A24: 99), *deuc* (A25: 4), *deban* (B26: 5), *ezteu* (B30: 21), *deben* (B30: 22). Gutxi dira, orobat, *de-* eta *du-* moldeetakoak.

⁶ *ezcondu nagui*: ‘ezkon nazala’; euskara historikoan, jusiboa *b-* aurrizkidun (*besa, esan beza...*) edo *-la* atzizkidun (*datorrela, etor dadila...*) formen bidez adierazi ohi da. Lazarragak erabilera ezezagun baten berri ekartzen digu iragankorretan. Izan ere, subjektua 3. pertsonakoa duten formak, aginterazko forma arruntak bezala eratu ditzake, aurrizki edo atzizkirik gehitu gabe: *il nagui* (A3: 26), *ezcondu nagui* (A19: 4), *ifini nagui* (A28: 33), *ecusi nagui* (B15: 18). Azpimarratu behar da bildutako forma guztiek 1. pertsonako objektua dutela, eta objektua 2. pertsonakoa dutenekin *-la* atzizkidun formak erabiltzen dituela: *Jaun cerucoac, ene lazтана, oy deguiçula parcatu* (AL: 1146r).

⁷ *onezquero*: ‘dagoeneko’; *gero* adberbioan oinarrituriko egituretan, denborazkoen artean, azpimultzo batek ‘jada, berehala, dagoeneko’ balioa du. Erakuslean oinarritutako formak dira.

⁸ *oguei urtean elduzquero*: ‘hogei urteetara heltzen naizen momentutik’; *gero* adberbioan oinarrituriko egiturez, ikusi A19: 3 bertso-lerroko oharra. Hemen “partizipioa + *-zquero*” dugu. Bestalde, Lazarragaren eskuizkribuan, *el(du)* ‘iritsi’ aditzaren osagarria beti dago inesiboan (*-n*) eta ez adlatiboan (*-ra*).

Ezkondu beharraz mintzo den beste pasarte batean ere adin bera aipatzen du (nahiz mutilak hitz egiten duen honetan): *oy oraingaño ez nax ni eldu / oy bada oguei urtean* (A24: 41-42).

⁹ *il banadi*: ‘hiltzen banaiz’.

Gau-egunetan beti nago
 esecoquin deadarrez.
 Senargureac ozta nago,¹⁰
 esecoxeoc¹¹ beti barrez:
 —Oraingño¹² gaztea ax ta, 15
 urtexe¹³ baten goza adi.—
 Aytac ezcondu ezpanagui,
 neurau ni ezconduco nax sarri.

Oy¹⁴ nolaco atrenpea¹⁵
 irra¹⁶ darabildan¹⁷ ancaetan!¹⁸ 20

¹⁰ *Senargureac ozta nago*: Letraz letrako irakurketa erabat ziurra da; ez, ordea, interpretazioa. Azalpen bat eman nahian, honako hau iruditu zaigu onargarriena: ‘Senarguraz nagoen bezain laster, senarguraz agertzen naizenerako’; uste dugu *hotzak nago*, *goseak nago*, *beldurrak nago* egituren ereduak izan litekeela *senargureac nago*; hots ‘senarguraz nago, senargura daukat’; bestalde, *OEHn* lekukotasun asko dituen ‘bezain laster’ adieran uler liteke *ozta*.

¹¹ *esecoxeoc*: ‘etxeko gizagaixo horiek’, mespretxuz edo trufaz. Lazarragaren eskuizkribuan, *-txo* atzizkia beti erabiltzen da txikigarri moduan; *-xe* atzizkiak, berriz, hiru balio hartzen ditu: **1**) Txikigarria (*-xe* = *-txo*), kutsu afektiboarekin (mespretxua, trufa...) nahiz gabe: *bervaxe* (A7: 117), *daquidancheau* (A10: 21), *gauçaxe* (A10: 23), *presentexeac* (A14: 69), *çuzpirioxe* (A14: 73), *esecoxeoc* (A19: 14), *urtexe* (A19: 16), *dozenaxe* (A24: 116), *erreguxeau* (A26: 31), *bobedaxeoc* (A28: 59), *conquistaxeau* (B11: 13 oh. pal.) eta beharbada *Peru Errochec* (A27: 31; ik. lerro horretako oharra). **2**) Izenondo eta aditzondoan intentsitate markatzailea: *gueldixe* (AL: 1140v), *goitixeago* (A1: 23), *claruxeago* (A7: 49), *gueixeago* (A10: 59). **3**) Indartzailea (izenordain indartuekin, eta *eben* / *arean*-ekin): *bercheac* (A7: 77, A29: 62), *gueurcheoc* (A7: 88), *neurcheau* (A10: 46), *ebenche* (B3: 42), *areanche* (A27a: 33). Kasu batean (*urteje* A14: 6), ez dakigu zehazki zein den balioa.

¹² *Oraingño*: ‘oraindaino, oraindik’; cf. Lcc “hasta aquí, *onino*, *orayngano*”. Eskuizkribuan hiru grafiarekin (<nn>, <ñ>, <ññ>) adierazita aurkitu dugu hitz honetako sudurkari palatala: *orainganno* (A14: 31), *oraingño* (A19: 15) eta *oraingñoño* (A24: 41).

¹³ *urtexe*: ‘urtetxo’.

¹⁴ *Oy*: Eskuizkribuko poemetan maiz erabiltzen dira *oy* eta *oyta* betegarriak (bakanka *oy eta*), bertso-lerroen neurri egokia lortze aldera.

¹⁵ *atrenpea*: ‘berotasuna’; gaztelaniazko *trempar* ‘(sexualki) berotu’ aditzaren familiakide bide da; familia berekoa dukegu frantsesezko *attremper* ‘epeldu; (altzairua) gozatu’.

¹⁶ *irra*: ‘arin, etenik gabe’. Onomatopeia gisa bildu zuen Azkuek. Hark emandako adibideen arabera, ematen du ‘arin, etenik gabe, suelto’ adierazteko erabiltzen dela. Cf. *OEH*, s.v. **irra** (Vc ap. A). **I**. “Voz onomat. que indica el ruido que hace el hilo al formarse saliendo de la rueca” A. *Aldaztorrean nengoanean irra goruetan* (V-m). A *CPV* 932. **2**. (V-ger-arr-och ap. A). “Onomat. de la acción de correr. *Irra igesi joan dira*” A. **3**. “(G-to), onomat. de la siembra a pulso” A. *Alea sumaturik* [usoak] *eskutikan irra*. Or *Eus* 59. **4**. “(V-ger-m), voz con que se llama a las gallinas” A. — **IRRAN** (V-m ap.

Banequique¹⁹ goruetan²⁰
 gonearequin atorrea;²¹
 saldu neique²² gorguerea,²³
 aregaz²⁴ ezer al banegui.²⁵
 Aytac ezcondu ezpanagui, 25
 neurau ni ezconduco nax sarri.

Ayn eguin jat az²⁶ andia
 neure cilonen²⁷ artecean;²⁸
 jarri banadi sugatean,²⁹
 beroetan jat³⁰ iturria;³¹ 30

A). (Sembrar) a pulso. “*Aurrera* [erein] bere esaten da, baita *irran* edo *zirran* bere *purran* bere bai” *Ezale* 1897, 326a”.

¹⁷ *darabildan*: ‘ibilarazten ditudan’; *erabili* aditzaren adiera hau (‘Hacer andar, hacer mover(se); mover, revolver, usar (de)’ *OEH*ren arabera) oso zabaldua da. Ikusi, besteak beste, Lcc “Cabecear, mover, *burua erabili*”.

¹⁸ *Oy nolaco atrenpea / irra darabildan ancaetan!*: ‘Oi nolako berotasuna dudan, arin ibilarazten ditudan hanketan!’.

¹⁹ *Banequique*: ‘jakingo nuke’ baiezkoa.

²⁰ *goruetan*: Goruetan aritzea etxean zintzo dagoen emakumeari dagokio, *versus* hor zehar aske dabilen neska; cf. *CORDE*tik ateratako adibide hau, Erromantzerokoa: “Madre, sáqueme la rueca, / Que traigo ganas de hilar, / Que las armas, y el caballo / Bien lo supe manejar” (izengabea, 1978, *Canciones españolas*). Bertso-lerro honetan hasten da eskaintzen zer egingo lukeen ezkondata balego.

²¹ *gonearequin atorrea*: ‘gona eta atorra’; “Xrekin Y” egitura da, ‘X eta Y’ adierazteko.

²² *saldu neique*: ‘salduko nuke’.

²³ *gorguerea*: *Gorgera* lepoko apaingarria zen. Ematen du aurreko ideiarekin lotuta dagoela, hau da, ez bakarrik berak goruetan egiteko, baizik eta, areago, daukan apaingarria ere saltzeko prest egongo litzateke, besteak beste ez duelako beharko, etxean zintzo egoteko prest dago eta.

²⁴ *aregaz*: Sozietiboaren *-gaz* kasu-markarekin, hala genitiboarekin (*-regaz*) nola gabe (*-gaz*) erabiltzen dira pertsona-izenordainak eskuizkribuan: *neuregaz* (A14: 25) / *nigaz* (*passim*) / *neurgaz* (A16: 19); *aregaz* (A16: 15, A19: 24) / *agaz* (*passim*); *beregaz* (AL: 1143v, AL: 1144v) / *beragaz* (B20: 61); *çuregaz* (AL: 1144v, A2: 2 oh., A7: 15, A16: 20, A17: 95) / *çugaz* (AL: 1141r, A2: 2, A7: 26, A16: 9, A26: 134, B16: 143); *gugaz* (A1: 1).

²⁵ *al banegui*: ‘egin ahal baneza, egin ahalko banu’.

²⁶ *az*: ‘azkura’; cf. Lcc “comezón, *asça*” eta “rascar, *asç* *eguín*”, “rascadura, *asça*”.

²⁷ *cilonen*: ‘zil honen, zilbor honen’. Landucciren lekukotasunari (“ombbligo, *çila*”), erants dakioke Gasteizko erdaran *el cil* esaten dela, edo esaten zela bederen.

²⁸ *neure cilonen artecean*: ‘neure zilbor honen aldamenen’ edo ‘neure zilbor honen bertikalean’; edozein kasutan ere, neskak zilborraren azpian duenaz ari da. “Genitiboa + *artezean*” egitura ez dago zuzenean lekukotuta.

²⁹ *sugatean*: ‘sutean, sutondoan’; cf. Lcc “hogar lugar de fuego, *sugatea*”. Hemen erabilera metaforikoa bide du, gizonezkoa baita beroa ematen diona.

eguingo jat min oria³²
 remediadu ezpanadi.³³
 Aytac ezcondu ezpanagui,
 neurau ni ezconduco nax sarri.

Nunberebaita³⁴ asco dago 35
 enetaco doloreric;³⁵
 ezta munduan morroeric³⁶
 norc desaquedan³⁷ “nola ago?”.
 Oraciotan beti nago:³⁸

³⁰ *beroetan jat*: ‘berotzen zait’.

³¹ *iturria*: Erabilera metaforikoa seguruenik, zilaren ondoan daukana adierazteko.

³² *min oria*: *OEH*ren arabera, *min-horia* erdaraz *amarillez* (edo *ictericia*) deitzen den gaixotasuna bide da, horrela bildu baitzuen Larramendiren *Hiztegi hirukoitzak*: “Tericia, *miñoria*”. Cf. *DAut*, s.v. *amarillez*: “El color del rostro, que **por melancolía** u otra enfermedad, susto o espanto, passa a ser amarillo y pálido”; hala da, seguru aski, Barriako monasterioko mojei buruzko poeman ere: *eurac daquie curaetan / min oria ta gorria* (B22: 11-12). Testuinguru honetan, uste dugu egokia dela lotzea medikuntzan *chlorosis* (Hipokratesek emaniko izena da) eta *morbus virgineus* ‘birjinen gaixotasuna’ (cf. Johann Langeren *Medicinalium epistolarum miscellanea*, 1554koa) deitu zaion gaixotasunarekin, hain zuzen ezaugarri nagusi legez azaleko kolore horixka edo berdexka duen gaixotasuna baita, eta ezkontza baitzen medikuek aholkatzen zuten sendabide bakarra. Antzinate klasikoan hasita (cf. *palleat omnis amans, color hic est aptus amori*, Ovidioren *Ars amatoria*, I, 729), Mendebaldeko literatura guztian aurkitzen dira gaixotasun horren adibideak.

³³ *remediadu ezpanadi*: ‘erremediorik aurkitzen ez badut’; ikusi, halaber, *Naguin*, *Sirena*, *remediadu!* (AL: 1152v). Cf. *DAut*, s.v. *remediar*: “Vale también socorrer o subvenir a alguna necesidad o urgencia”.

³⁴ *Nunberebaita*: ‘edonon’; balio modala ere izan lezake, ‘segurki, itxuraz, dirudienez’ adiera alegia (cf. A11: 29), baina hemen ‘edonon’ adiera hobetsiko genuke.

Añibarrok *nonberegait* jaso zuen (“creo que”, ap. *OEH*, s.v. *nonberegait*) eta, leku-adieran, Beovidek erabili (Bv AsL 205). *OEH*k jaso ez arren, badira *nonberegait*-en adibideak Mendibururengan ere, [Klasikoen gordailua](#)ren arabera (*ta geldituko zen, etorkizunaren begira ta lenbaitlen bere seme Jesus nonberegait ekusteko nai andiarekin*). Formaren aldetik, cf. *zelanbaista* (RS) eta, jadanik garatuta, *nondik-nahi baita* ‘nondik-nahi’ zubereraz (*OEH*, NONDIK-NAHI BAITA, s.v. *nondik-nahi*). Landucciren formak hau baino bakunagoak dira: “nada, *çerbere*”, “nadie, *norbere*”, “ninguna cosa, *ezta çerbere*”, “nunca, *ezta noxbere*”...

³⁵ *asco dago / enetaco doloreric*: ‘dolore asko dago niretzat’. *-rik* asko egitura da.

³⁶ *morroeric*: ‘mutil gazte ezkongaberik’; eskuizkribuan hiru aldiz agertzen da *morroe* izena, eta hiruretan du esanahi bera, eta ez ‘zerbitzaria’: *morroe galant estiraduac* (A6: 31), *doncelleari Lora ereyçan / morroeorri Don Martin* (A11: 3-4), *ezta munduan morroeric / norc desaquedan* “nola ago?” (A19: 37-38).

³⁷ *desaquedan*: ‘esango didan’; *esan* aditzaren geroaldiko NOR-NORI-NORK forma trinkoa.

osoac ayta jan balegui!³⁹ 40

Aytac ezcondu ezpanagui,
neurau ni ezconduco nax sarri.

Cerençat⁴⁰ deut⁴¹ lau-bost gona,

ez aseguinic arçaiteco?⁴²

Gura dodana eguitemo 45

ebilico nax orra-ona.

Artuco deut coipe ona,⁴³

denporatan el banadi.⁴⁴

Aytac ezcondu ezpanagui,

neurau ni ezconduco nax sarri. 50

Legue baliz⁴⁵ escaetan⁴⁶

³⁸ *Oraciotan beti nago*: ‘beti nago otoitzean, erreguka’; *oraziotan egon* lokuzioaren egitura berekoa da *erregutan egon* Lazarragaren eskuizkribuan: *Jgoçu erregutan* (AL: 1139v) eta *erregutan gagoçu* (AL: 1147v).

³⁹ *Oraciotan beti nago*: / *osoac ayta jan balegui!*: ‘Beti ari naiz hau eskatzen: oxala otsoak aita jango balu’; esaldi botiboa da. Hainbat esaldi botibo aurkitu ditugu eskuizkribuan *ba-* aurrizkiarekin: *Ascotan, çu bacina pedernala*, / *edo ni sufriceco baninz achez!* (A17: 103-104), *Nic ayn on baneu bozau* (A17: 119), *Oraciotan beti nago*: / *osoac ayta jan balegui!* (A19: 39-40), *Podere baneucaique tenplaceco* (B20: 15), *Bacinaqui gogoa* (B28: 17).

⁴⁰ *Cerençat*: ‘zertarako’; galdetzaile hau orain artean Iparraldean bakarrik lekukotuta zegoen, Larramendiren hiztegia alde batera utzita, edozein adieratan dela (*OEH*, s.v. *zerentzat*). Baina gogoan izan prolatibozko *-tzat* desinentzia erabili dela mendebaldeko euskaraz helburuzko perpausak osatzeko, subjuntiboko aditzari erantsirik. Cf. *eçautu ez leguiañçat* (AL: 1147r).

⁴¹ *deut*: *deu-* moldeko *edun aditzaren formei buruz, ikusi A19: 3 lerroko oharra.

⁴² *Cerençat deut lau-bost gona*, / *ez aseguinic arçaiteco?*: Arrenguraz da, lau-bost gonaren jabe izan arren (aberatsa izan arren) ez duelako horien probetxu hartzeko aukerarik, ezin dituelako gonak jende (mutil) artean erakutsi.
arçaiteco: ‘hartzeko’.

⁴³ *coipe ona*: Koipe ona hartzeak, itxura ona hartzeak hemen esan nahi du ez duela min horia (cf. A19: 31), hots, ezkontzean kenduko zaiola gaixo-kolorea.

⁴⁴ *Artuco deut coipe ona*, / *denporatan el banadi*: ‘Ederra (mardula) jarriko naiz, sasoi onean heltzen (umotzen) banaiz’. Cf. *DAut* (s.v. *tiempo*): “*En tiempo*. Modo adverbial, que vale *en ocasión*” (*En ocasión* esapidea, berriz, ez da agertzen). Horren euskarazko ordaina bi bider dago eskuizkribuan: *denporatan* (A19: 48), *tenporatan* (B4: 6); apur bat desberdina baina funtsean gauza bera da beste hau: *ayn denporatan* (B20: 26).

⁴⁵ *Legue baliz*: ‘zilegi balitz’; *lege da* (*zen...*) ‘zilegi da’ adierarekin ondo lekukotzen da XVIII. mendean geroz (cf. *OEH*, *LEGE DA*, s.v. *lege*).

⁴⁶ *escaetan*: ‘eskatzea’.

guiçonari lancetea,⁴⁷

baniqueo nic aurrealdea⁴⁸

mocituric⁴⁹ escuetan,⁵⁰

ucabilaz musuetan,⁵¹

55

içorradu⁵² ezpanaagui.⁵³

Aytac ezcondu ezpanagui,

neurau ni ezconduco nax sarri.⁵⁴

Neurau baño nor ete da

⁴⁷ *lancetea*: *lantzeta* odola ateratzeko edo larrua ebakitzeko erabiltzen den lanabes zorrotza da. Hemen (eta A21: 37 bertso-lerroan) metaforikoki erabilia dago, jakina, gizonaekoak hankartean duena adierazteko; erdaraz ere inoizka ondo lekukotzen da hala: “Como bárbaro me halaga / Para descubrir la vena, / Y á vuelta de sus blanduras / Mete la aguda lanceta” (izengabea, 1600-1604, Romances, en *Romancero general*, Agustín Durán, Rivadeneira (Madrid), 1851).

⁴⁸ *baniqueo nic aurrealdea*: ‘emango nioke nik aurrealdea’; *baniqueo* adizkia *-in- erro zaharrekoa da. Emakumearen aurrealdea (zehazki hankartekoa) da gizonari ematen (eskaintzen) diona.

⁴⁹ *mocituric*: Hiru eratara uler daitekeela uste dugu: 1) ‘mozturik’; *hotzitu*, *baltzitu* eta abarren antzera eratua; cf. *mocietan* (A25: 12). Horrela ulertuz gero, lantzetaren irudiarekin jarraituko luke: gizonaren lantzeta-zakilak lan erraza izango du, mozturik eta zabal-zabalik aurkituko baitu neskaren aurrealdea. 2) ‘biluzik, agerian’; *moztu*, *moztitu* aditzaren lehenengo esanahiarekin izango luke zerikusia: “Esquilar; rapar, cortar el pelo; “Desplumar” Lar y Añ” (*OEH*. s.v. *moztu*). 3) ‘mutxiturik, lizundurik, urdindurik; heldu-helduta, alferrik galtzeko zorian’; maitasunerako adin egokia gizonik ezagutu gabe igarotzeak sortzen dion larritasunarekin loturik izango litzateke irakurketa hau; aurrealdea heldu-helduta eskaintzen dio gizonari, fruta heldua bezala, puntu-puntuan.

⁵⁰ *escuetan*: ‘eskuan, eskura, erraztasun guztiekin’.

⁵¹ *ucabilaz musuetan*: ‘emango nioke ukabilaz musuetan’; ziurrenik *baniqueo* berriro ulertu behar da, hots, *baniqueo* [...] *ucabilaz musuetan*; hortaz, ulertu behar da haurdun geratu nahi duela. Lerroan lehenengo idatzi duen testuak (*banequique leiaetan* ‘jakingo nuke lehiatzen, jakingo nuke grinaz jarduten’), ordea, kontrakoa adierazten du: haurdun ez uztekotan, jardungo lukeela grinaz gizonarekin.

⁵² *içorradu*: ‘haurdundu’; cf. Lcc “Preñada, yçorrea”. *Izorratu* aditzak konnotazio txarrak izan bide ditu azken mendeotan (cf. “C’est un terme grossier et malhonnête” H. “Ponerse en cinta. Hoy, por lo menos en V, G y AN, disuenan estos términos” A”, ap. *OEH*, s.v.); hala ere, ez dirudi beti hala izan denik, XIX. mendea arte usu erabiltzen baita, batik bat testuinguru erlijiosoetan (cf. *ibidem* Leizarraga, Axular eta Harizmendiren adibideak).

⁵³ *ezpanaagui*: Bokal bikoitzari dagokionez, esan behar da *nagui*- adizkia askotan dagoela eskuizkribuan a bakunarekin (ikusi poema honetan bertan, hainbat aldiz), eta agian *ezpanengui* > *ezpanaagui* zuzenketak zerikusia izan duela bokal bikoitza idaztearekin. Nolanahi den ere, eskuizkribuko lau adizkitan aurkitu dugu bokal bikoitza absolutiboaren markaren ondotik: *çaaatean* (AL: 1147v), *çaaquit* (A6: 2), *gaacustenac* (A7: 115) eta *ezpanaagui* (A19: 56).

⁵⁴ *Legue baliz escaetan... / neurau ni ezconduco nax sarri*: Ahapaldi gaitz honentzat proposatzen dugun interpretazioa ondoko hau da, hortaz: ‘Zilegi balitz eskatzea gizonari lantzeta-zakila, eskainiko nioke nire aurrealdea-hankartea irekita/heldu-helduta erraztasun guztiekin bere eskura; halere haurdun utziko ez banindu, ukabilaz joko nuke musuetan’. Lerroan ezabaturikoaren arabera, beste hau litzateke amaiera: ‘jakingo nuke harekin grinaz jarduten, haurdun utziko ez banindu’.

ederrago donzellaric?	60
Mutil gose ⁵⁵ onguraric	
mundu guztian ez ete da?	
Baneidio bati berba, ⁵⁶	
palagadu al banegui. ⁵⁷	
Aytac ezcondu ezpanagui,	65
neurau ni ezconduco nax sarri.	

⁵⁵ *gose*: ‘gose’; izenondoa da. Bera bezalatsu gose den mutila nahi luke (kasu honetan “neska-gose” den mutila), baina aldi berean *ongura* edo borondate onekoa ere badena.

⁵⁶ *Baneidio bati berba*: ‘egingo nioke bati berba, batekin harreman sexuala izango nuke’; *baneidio* *-*idi*-erroko adizkia da eta baldintza irrealako apodosia adierazten du.

*-*idi*- aditza *egin* aditzaren erro supletibotzat jo ohi da (Lafon 1944 eta geroztikako lanak). Izan ere, testu arkaikoenetan, *egin*-ek ez du potentzialeko forma trinkorik erakusten, eta haren ordeztasun erabilizten da. Mendebalde zein ekialdeko testuetan aurkitzen da.

*-*idi*- aditza trinkoki (*Arbore gaichtoac fructu onic ecin daidi*, Leiz Mat. VII, 18), zein “partizipioa + *-*idi*-” gisako perifrasiaren laguntzaile gisa agertzen zaigu. Azken erabilera hau mendebaldeko testuetan baizik ez da lekukotzen; eta hori da, hain zuzen ere, espero duguna, *egin* eta *-*idi*- banaketa osagarrian badira, eta “partizipioa + *egin*” perifrasi mendebaldekoa bada: *Mayacean berarra luce da eta sendo, eguitayaren orçac ebagui leydi ondo* (RS 268), *Esan senguida beste gatic / esneydysula trucadu* (Mik TAV 3.1.27).

Lazarragaren eskuizkribuan, bost aldiz agertzen zaigu trinkoki jokaturik, eta gehienetan aditz-lokuzio bateko aditza da: *Ecin faltaric neydio / nic on derechadanari* (A3: 9-10), *apa bat baneydiçu ao goçoan; / bacusu ene fedea firmea dana* (A17: 19-20), *Baneidio bati berba, / palagadu al banegui* (A19: 63-64), *beronec bere ezteidio falta gueiago damari* (B23), *Mendi altuan erurra daydi, / aran baxuan eguzqui* (B31: 1-2). Gainerateko kasuetan, perifrastikoki erabilia da, partizipioa aditz nagusitzat harturik.

Balioari dagokionez, lau balioekin agertzen zaigu. Gehienetan potentziala adierazten du (zortzi aldiz), baina geroaldiaren balioa ere har dezake (bi aldiz). Behin baldintza irreal bateko apodosian agertzen zaigu, baina hori ez zaigu harrigarria iduritzen, kontuan harturik apodosiak potentzialeko formetarik erator daitezkeela. Azkenik, orain arte ezagutzen ez genuen erabilera batean aurkitu dugu bi aldiz: aginteraren balioarekin; bizkitartean, ez dira agintera “normalak”: orainaldiko forma iragankorren *d*-aurrizkia daramate, baina horrekin batera aginterazko formetan erabili ohi den ezeztapenaren partikula: *ze*. Pentsa daiteke geroaldiko formak direla aginteraren balioarekin erabiliak (oroit Leizarragaren mandamentuko *ez duk hilen* tipoko formak).

Esanahiari dagokionez, gaztelaniaz *hablar* aditzaren adieretako bat oso esplizitua da, RAEren arabera. Cf. *Diccionario de la lengua española. Vigésima primera edición* (1992). s.v. *hablar* “Tener relaciones amorosas una persona con otra”.

⁵⁷ *palagadu al banegui*: ‘balakatu, limurtu, erakarri ahal banu’; ikusi baita *palagadu ta exildu* (B12: 30).

OHAR PALEOGRAFIKOAK:

1 Testua bi zutabetan banatuta dago, eta biak tatxatuta daude, goitik behera sigi-sagan dabiltzan bi marrarekin. Honez gain, hainbat lerro ezker-eskuin ere tatxatu dira, eta zenbait hitz tintaz erabat estali, edo ia. Poema nabarmen xamarra denez, argi dago zentsuratua izan dela: hitzik nabarmenenak dira, hain zuzen, orbanduenak. Hirugarren ahapaldia (*Oy nolaco atrenpea...*) da eraso gehien jaso dituen. Ahapaldiak zenbaki arabiarrez zenbakituta daude eskuizkribuan, ahapaldien ezkerreko alboan, “1”etik “8”rako segida bakarrean (errepikaren lehenengo agerpena zenbaketan sartu gabe). **12** esecoquin deadarrez] azpian lerro oso bat dago, hiru marraz tatxatuta: *arren ezcondu naguiela*. Hasieran uste izan genuen bertso-lerro hori, poemako beste zenbait bezala, zentsuratua izan zelako tatxatu zela (cf. gorago 1. lerroko oharra); alabaina, poema honetako gainerako ahapaldien lerro-egiturak (zortzi bertso-lerro gehi errepika) eta errima-egiturak erakusten dute lehenengo idatzaldian ezabatu zela. **20** Oy nolaco] marra batez tatxatuta. **21** irra] esk. *ira*. -a zirriborratuxe dago, baina ziurra dirudi. || irra darabildan] marra zenbaitez tatxatuta. || ancaetan] tintaz ia osoki ezabatuta. **22** goruetan] *goru*- tintaz aski orbanduta. **23** atorrea] ezabatuta. **24** saldu neique gorguerea] lerro osoa tatxatuta; bereziki tatxatuta *saldu* eta *gorguerea*. **26** Aytac...] hemendik aurrerako estrofetan, errepikaren hasiera baino ez dago eskuizkribuan, *etc.* gehituta. **38** munduan] lerroartean erantsita; lerroan *eneçat*, marra batez tatxatuta. **40** Oraciotan] esk. *oraciota*. **53** guiçonari] beste zerbeit dago ganean idatzita; Urkizuren arabera (2004: 151) *amorosari*. Hala balitz, *amorosari* zuzenketa dateke, testua ematu nahian idatzia. **55** mocituric] ezabatuta. **56** ucabilaz musuetan] lerroartean. Lerroan: *banequique leiaetan*. **57** içorradu] ezabatuta. || ezpanaagui] -en- idatzi du lehenago, eta horren gainetik -aa- (*ezpanengui* > *ezpanaagui*). **59** nor] -r mantxa batek ia osoki ezkututzen du.

Nola aipatu testu hau:

Lazarraga, Juan Perez, 2012 [c. 1602], “A19 – Aitac ezcondu ezpanagui...” [PDF], in G. Bilbao et al. (arg.), *Lazarraga eskuizkribua: edizioa eta azterketa (2.0)*, Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU. Interneten eskuragarri: <<http://www.lazarraga.com>> [Kontsulta: uuuu/hh/ee].

Lan hau [Creative Commons-en baimen baten mende](#) dago